

DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2026-01/117-127>

УДК (UDC) 94 (4-11-074) : [321.64 : 329.18] «1944»

**ALFRED FRAUENFELD'S MEMORANDUM ON THE PROBLEMS OF ADMINISTERING THE
OCCUPIED EASTERN TERRITORIES AS A SOURCE FOR THE STUDY OF NAZI
ADMINISTRATIVE POLICY**

Olexandr Tishyn*

Abstract

The purpose of this study is to provide a comprehensive analysis of Alfred Frauenfeld's memorandum on the problems of administering the occupied eastern territories as a historical source reflecting internal debates and contradictions within the system of Nazi administration in Ukrainian lands during the Second World War. The focus is placed on clarifying the circumstances of the document's creation, its substantive content, the author's line of argumentation, and its place within the broader context of the formation of the Third Reich's occupation policy.

The scholarly novelty of the article lies in an integrated reading of the memorandum through the prism of everyday administrative practice and intra-governmental competition within the Reichskommissariat «Ukraine». The document is examined not only as a source of factual information but also as evidence of an attempt to reconsider the occupation strategy. The study specifies the nature of Frauenfeld's criticism concerning particular policy areas—education, culture, agrarian relations, and labor mobilization and demonstrates that the alternatives he proposed were pragmatic rather than humanitarian in character, aimed at increasing the efficiency of control over the region.

Conclusions. Frauenfeld's memorandum reveals deep discrepancies between the ideological directives of the Nazi leadership and the practical requirements of governing the occupied territories. The document reflects an effort to explain the growth of resistance and the decline of local loyalty as consequences of miscalculations in administrative policy, without questioning the fundamental principles of the occupation regime. As a source, it makes it possible to trace decision-making mechanisms, competition among various occupation authorities, and the transformation of approaches to the organization of «Eastern policy». Its critical analysis contributes to a deeper understanding of the nature of Nazi rule in Ukraine and sheds light on the internal logic of the occupation apparatus.

Keywords: Nazi occupation, Reichskommissariat «Ukraine», Alfred Frauenfeld, memorandum, administrative policy, occupation authorities, Second World War, Southern Ukraine

* Candidate of Historical Sciences (PhD in History), Teacher at the Municipal Institution “Vasylivka Lyceum “Suzirya” of the Vasylivka City Council, Zaporizhzhia Oblast, Zaporizhzhia, Ukraine.

E-mail: tishyn1871@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5094-1650>

**МЕМОРАНДУМ АЛЬФРЕДА ФРАУЕНФЕЛЬДА ПРО ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ
ОКУПОВАНИМИ СХІДНИМИ ОБЛАСТЯМИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ НАЦИСТСЬКОЇ
АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ**

Олександр Тішин*

Анотація

Метою дослідження є всебічний аналіз меморандуму Альфреда Фрауенфельда про проблеми управління окупованими східними областями як історичного джерела, що відображає внутрішні дискусії та суперечності в системі нацистської адміністрації на українських землях у роки Другої світової війни. У центрі уваги – з'ясування обставин створення документа, його змістового наповнення, аргументації автора та місця в контексті формування окупаційної політики Третього рейху.

Наукова новизна полягає у комплексному прочитанні меморандуму крізь призму історії повсякденної управлінської практики та внутрішньовладної конкуренції в межах райхскомісаріату «Україна». Документ проаналізовано не лише як джерело фактографічної інформації, а і як свідчення спроби переосмислення окупаційної стратегії. Уточнено характер критики, висловленої Фрауенфельдом на адресу окремих напрямів політики – у сфері освіти, культури, аграрних відносин і мобілізації робочої сили, – а також показано, що запропоновані ним альтернативи мали прагматичний, а не гуманістичний характер і були спрямовані на підвищення ефективності контролю над регіоном.

Висновки. Меморандум Фрауенфельда засвідчує наявність глибоких розбіжностей між ідеологічними настановами нацистського керівництва та реальними потребами управління окупованими територіями. У документі відображено спробу пояснити зростання опору та втрату лояльності населення через прорахунки адміністративної політики, не ставлячи під сумнів засадничі принципи окупаційного режиму. Джерело дає змогу простежити механізми ухвалення рішень, конкуренцію між різними структурами окупаційної влади та процес трансформації підходів до організації «східної політики». Його критичний аналіз поглиблює розуміння природи нацистського панування в Україні та розкриває внутрішню логіку функціонування окупаційного апарату.

Ключові слова: нацистська окупація, райхскомісаріат «Україна», Альфред Фрауенфельд, меморандум, адміністративна політика, окупаційна влада, Друга світова війна, Південь України

Цитування: Тішин, О. (2026). Меморандум Альфреда Фрауенфельда про проблеми управління окупованими східними областями як джерело до вивчення нацистської адміністративної політики. *Консенсус*, 1, 117-127. <https://doi.org/10.3110/consensus/2026-01/117-127>

URL: <https://www.konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/217>

* кандидат історичних наук, вчитель комунального закладу «Василівський ліцей «Сузір'я» Василівської міської ради Запорізької області, Запоріжжя, Україна. E-mail: tishin1871@gmail.com.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5094-1650>

Постановка проблеми. Дослідження адміністративної політики нацистської Німеччини на окупованих територіях Східної Європи залишається одним із ключових напрямів сучасної історичної науки. В умовах переосмислення складних сторінок минулого особливої ваги набуває аналіз документальних джерел, які відображають внутрішні механізми функціонування окупаційної влади. Меморандум Альфреда Фрауенфельда про проблеми управління зайнятими східними областями є важливим свідченням того, як формувалися управлінські рішення, які труднощі виникали у процесі реалізації окупаційної політики та яким чином нацистська адміністрація намагалася узгодити ідеологічні установки з практичними потребами контролю над підпорядкованими територіями. Звернення до цього документа дозволяє не лише уточнити окремі аспекти функціонування окупаційного апарату, а й глибше зрозуміти характер взаємовідносин між центральними структурами Третього рейху та місцевими адміністративними органами. У сучасному українському контексті, де питання історичної пам'яті та осмислення досвіду окупації мають особливу суспільну значущість, аналіз подібних джерел сприяє формуванню вираженого й науково обґрунтованого бачення минулого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській історіографії проблематика нацистського окупаційного режиму представлена доволі широко, однак діяльність Альфреда Фрауенфельда як очільника генерального округу «Крим» не стала предметом окремого ґрунтовного дослідження.

Переважає більшість праць зосереджується на загальних характеристиках окупаційної системи, її економічній політиці, каральних заходах та трансформаціях повсякденного життя населення. Натомість управлінська практика конкретних представників цивільної адміністрації, їхні підходи до реалізації владних повноважень і вплив особистісного чинника на функціонування апарату влади залишаються висвітленими частково.

Окремі аспекти організації німецького управління розглянуто в дисертаційній роботі О. Тишина¹, де окреслено принципи побудови окупаційної адміністрації та її вплив на соціально-політичні процеси в регіонах. Організаційні засади діяльності райхскомісаріату «Україна» та система його підпорядкування стали предметом аналізу в дослідженні О. Гончаренка². Особливості впровадження окупаційної політики на місцевому рівні, з урахуванням регіональної специфіки, висвітлено у працях Ю. Левченка³. Адміністративно-політичний вимір функціонування окупаційного режиму розкрито також у наукових розвідках Ф. Турченка, В. Мороко,

¹ Тишин О.В. Німецьке окупаційне цивільне управління на Півдні України (1941–1943 рр.): адміністративно-політичний та соціально-економічний аспекти: автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01; Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2020. 20 с.

² Гончаренко О.М. Організаційно-правове забезпечення функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.): автореф. дис.... д-ра іст. наук: 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2011. 44 с.

³ Левченко Ю.І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр.: дис.... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2015. 319 с.

О. Штейнле⁴, Н. Сугацької⁵ та В. Орлянського, О. Тедеєва⁶. У цих дослідженнях проаналізовано структуру управлінського апарату, механізми реалізації політичних рішень і взаємодію різних гілок окупаційної влади на українських землях. Попри наявність зазначених праць, індивідуальна роль А. Фрауенфельда у формуванні та здійсненні адміністративної політики на Півдні України потребує спеціального комплексного вивчення з опорою на джерельні матеріали та з урахуванням регіонального контексту.

Метою статті є комплексний аналіз змісту та історичного значення меморандуму Альфреда Фрауенфельда про проблеми управління окупованими східними областями, визначення його місця серед джерел з історії нацистської адміністративної політики та з'ясування особливостей організації й функціонування окупаційної влади на східних територіях у період Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Під «меморандумом А. Фрауенфельда» (офіційна назва «Меморандум про проблеми управління зайнятих східних областей») розуміємо документ підготовлений генеральним комісаром генерального округу «Крим» А. Фрауенфельдом в 1944 р. й переданому особисто А. Гітлеру. В документі А. Фрауенфельд висловлює свої критичні зауваження стосовно окупаційної політики на Сході. Один з найближчих поплічників А. Гітлера Юлій Шауб наступним чином охарактеризував А. Фрауенфельда та його меморандум: «Чоловіче, ти зі своїм меморандумом вразив фюрера своєю дивовижною зухвалістю, що він би навіть поплескав тебе по плечеві!»⁷. У відповідь автор меморандуму пізніше згадував: «Чоловіче, ти зі своїм меморандумом вразив фюрера своєю дивовижною зухвалістю, що він би навіть поплескав тебе по плечеві!»⁸.

А. Фрауенфельд наголошує, що після встановлення контролю над значною частиною європейського простору перед німецьким керівництвом постала дилема організації влади та визначення моделі взаємодії з місцевим населенням. Особливої ваги, на його думку, це питання набувало в умовах затяжного воєнного конфлікту та нестабільності військової ситуації, коли настрої населення «зайнятих областей» могли мати вирішальне значення для забезпечення воєнних потреб і підтримання порядку⁹.

⁴ Запорізький рахунок Великій війні. 1939–1945 / Ф.Г. Турченко, В.М. Мороко, О.Ф. Штейнле, В.С. Орлянський [та ін.]; Ф.Г. Турченко (наук. ред.). Запоріжжя: Просвіта, 2013. 416 с.

⁵ Сугацька Н.В. Місцева адміністрація та самоуправління на Півдні України в часи нацистської окупації краю (1941–1944 рр.) в контексті подій Холокосту. *Південний архів (Історичні науки)*. Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. Вип. XX. С. 148–153; Сугацька Н.В. Створення місцевої адміністрації та органів місцевого самоврядування на півдні України в часи нацистської окупації краю. Сучасний вимір держави та права : збірник наукових праць / за ред. В.І. Терентьєва, О.В. Козаченка. Миколаїв: Вид-во «Ліон», 2008. С. 143–145.

⁶ Орлянський В.С., Тедеєв О.С. Місцеві органи управління в період окупації на Запоріжжі (1941–1943 рр.). Київ: Центр навчальної літератури, 2010. 332 с.

⁷ Frauenfeld A. Und trage keine Reu': vom Wiener Gauleiter zum Generalkommissar Krim. Leoni am Starnberger See: Druffel-Verlag, 1978. S. 238.

⁸ Там само.

⁹ Там само. S. 239.

А. Фрауенфельд пропонує своєрідну схему чинників, які визначають ставлення населення до окупаційної влади. Він поділяє їх на дві групи: перша, за його визначенням, формується з внутрішніх характеристик самого населення, друга – зумовлюється політикою та практикою німецьких адміністративних структур¹⁰. Така класифікація свідчить про намагання автора представити окупаційне управління як процес, залежний не лише від ідеологічних установок центру, а й від конкретних управлінських рішень на місцях.

У подальших міркуваннях А. Фрауенфельд акцентує увагу на демографічному та політичному значенні України для нацистської воєнної стратегії. Він підкреслює, що йдеться про один із найбільших за чисельністю народів Європи, значна частина якого перебувала під контролем німецької цивільної адміністрації та військового командування. За його словами, у перші місяці війни німецькі частини нібито були сприйняті українцями як «визволителі від більшовизму», а ставлення населення характеризувалося лояльністю та довірою до нової влади¹¹. Однак таке узагальнення викликає сумнів і потребує застережень. Зважаючи на зацікавленість автора у позитивному представленні дій окупаційної адміністрації, не можна виключати, що він свідомо акцентував на поодиноких проявах прихильності, поширюючи їх на ширші верстви населення. Складається враження, що в цьому випадку радше йдеться про спробу видати бажане за дійсне та продемонструвати початковий «кредит довіри» до німецької влади, ніж про всебічний аналіз реальних настроїв у регіоні. Тому наведене твердження слід розглядати критично – як позицію автора джерела, а не як беззаперечний факт.

Водночас автор меморандуму констатує різку зміну настроїв уже протягом наступного, 1942 р. Він характеризує первісну прихильність як оманливу та ставить риторичне запитання про причини трансформації «дружнього до Німеччини» населення у силу, що підтримувала або безпосередньо брала участь у партизанському русі¹². Така постановка проблеми засвідчує спробу пояснити зростання спротиву не лише зовнішніми чинниками війни, а й прорахунками окупаційної політики. Зміст цього фрагмента є показовим для розуміння логіки меморандуму: А. Фрауенфельд фактично визнає, що початковий кредит довіри з боку частини населення був втрачений. Водночас відповідальність за це він схильний інтерпретувати крізь призму «неправильного управління» або недостатньо продуманої політики, а не як закономірний наслідок самої окупаційної системи. Таким чином, наведені міркування відображають прагнення автора осмислити причини дестабілізації тилу та зростання партизанського руху як чинника, що істотно впливав на перебіг подій на Східному фронті.

Характеризуючи внутрішні дискусії навколо реалізації німецької східної політики, А. Фрауенфельд зазначає існування двох протилежних підходів. Перший

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само. S. 240.

¹² Там само.

він умовно окреслює як «політику з молотом» – курс, що спирався на примус, жорсткість і прямий силовий тиск. На його думку, прихильники цього напряму керувалися передусім власним темпераментом і рівнем підготовки, обираючи найпростішу модель управління – через залякування та репресії¹³. Натомість інша група, до якої автор фактично зараховує і себе, виходила з переконання, що довготривале панування на зайнятих територіях не може ґрунтуватися виключно на насильстві. Представники цього табору, спираючись на теоретичні міркування та досвід прикордонних і закордонних німців, вважали, що ефективне управління потребує складнішої, більш продуманої системи адміністративних заходів і врахування місцевих умов. Вони наполягали, що керівник має застосовувати «успішні методи» управління, навіть якщо це вимагає більшої гнучкості та організаційних зусиль¹⁴. На його думку, будь-який знавець історії «...зможе навести 100 прикладів того, що тиск завжди викликає протидію, і що народ на ковадлі також буде твердим як сталь, замість того, щоб розбиватися, тоді як еластична тактика в поведженні завжди виявляється розколюючою і шкідливою, та веде швидко й надійно до бажаного результату»¹⁵.

Розвиваючи аргументацію на користь так званої «виваженої» східної політики, А. Фрауенфельд водночас чітко окреслює межі її допустимості. Він наголошує, що прихильники «мудрого» управління не заперечують застосування найрадикальніших заходів, якщо цього вимагатимуть інтереси німецького народу. У тексті прямо зазначено, що у випадку «суворої необхідності» загибель «тисяч чи сотень тисяч» представників інших народів може вважатися виправданою, якщо це розцінюється як умова майбутньої перемоги¹⁶. Разом із тим автор проводить показову межу між, за його логікою, «історично виправданою» жорсткістю та безпідставним насильством. Він стверджує, що навіть убивство однієї людини, здійснене поза межами «найвищої необхідності», залишатиметься злочином, який буде засуджений «судом всесвітньої історії»¹⁷. У такий спосіб А. Фрауенфельд намагається надати окупаційній політиці видимості морального виправдання, апелюючи до абстрактної історичної відповідальності.

У своїх міркуваннях А. Фрауенфельд переходить до оцінки перспектив німецької політики на сході крізь призму воєнного результату. Він виходить із припущення, що у разі перемоги Німеччини будь-які її дії могли б бути згодом переглянуті або виправдані у міжнародно-правовому полі, адже історія, на його переконання, містить приклади зміни трактувань угод і зобов'язань залежно від співвідношення сил¹⁸. Така аргументація демонструє прагнення автора підпорядкувати правові та моральні оцінки політичній доцільності.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само. S. 241.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само. S. 242–243.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само. S. 244.

Водночас він визнає, що на початковому етапі східної кампанії домінувала установка на швидку перемогу, що сприяло утвердженню жорсткої моделі управління. «Політика безжалісності», як випливає з тексту, розглядалася як засіб отримання максимальної продуктивності в короткий термін, у розрахунку на блискавичний розвиток подій. Однак затягування війни, за його словами, вимагало гнучкості, перегляду адміністративних підходів і навіть кадрових рішень, якщо відповідальні особи виявлялися нездатними адаптуватися до нових умов.

Особливо показовою є оцінка ситуації в Україні. А. Фрауенфельд підкреслює, що механічне перенесення «політики нерозважливості» на українські землі було не лише пропагандистськи хибним, а й тактично невдалим, оскільки не забезпечувало створення стабільної системи управління. Він фактично визнає відсутність належно вибудованого державного механізму та необхідність узгодженості й послідовності в адміністративних заходах.

Окремо автор звертає увагу на суспільні настрої, зауважуючи, що населення регіону було глибоко травмоване досвідом більшовицького терору. При цьому він застерігає, що змагання з радянською системою у площині насильства є небезпечним, оскільки більшовизм, за його словами, був «майстром» у застосуванні репресивних методів¹⁹. У цьому твердженні простежується спроба пояснити неефективність окупаційної політики тим, що вона відтворювала форми примусу, з якими місцеве населення вже мало негативний досвід.

У подальших пунктах меморандуму Альфред Фрауенфельд переходить від загальних міркувань про принципи східної політики до конкретизації її практичних наслідків на українських землях. Він свідомо структурує свої зауваги у формі переліку, підкреслюючи, що йдеться не про поодинокі помилки, а про системні прорахунки, які, на його переконання, істотно вплинули на перебіг подій у регіоні. Такий спосіб викладу надає тексту характеру внутрішнього звіту або аналітичної записки, спрямованої на перегляд уже здійсненої політики.

Одним із перших прикладів він наводить публічні висловлювання рейхскомісара України Еріха Коха щодо українського населення, які, за словами А. Фрауенфельда, мали відверто зневажливий характер і багаторазово повторювалися представниками адміністрації різних рівнів²⁰. Автор наголошує, що подібна риторика не могла залишитися без наслідків, адже формувала атмосферу приниження та демонструвала відсутність наміру вибудовувати партнерські відносини з місцевим населенням. У цьому випадку він фактично визнає, що сама тональність офіційної політики підривала можливість здобути довіру українців.

Розгорнуту критику А. Фрауенфельд спрямовує і на освітню сферу. Він звертає увагу на суперечність між ініціативами військових структур, які сприяли відкриттю шкіл, та рішеннями цивільної адміністрації про їх закриття або різке обмеження

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само. S. 245.

функціонування²¹. У тексті наводяться характерні реакції місцевих жителів, які порівнювали нову владу з попереднім режимом не на користь німців. Таким чином, освітня політика постає як індикатор ширшої проблеми – відсутності узгодженого курсу та нерозуміння соціальних потреб населення. При цьому А. Фраунфельд зазначає, що від українського населення можна було почути наступні висловлювання: «При більшовиках ми голодували, але могли, принаймні, вчити хоч щось. У вас же ми не маємо можливості вчитися. Це доводить, що ви – наші вороги, хоча ми прийняли вас як друзів та визволителів, і були готовими працювати з вами та на вас»²².

У своєму меморандумі А. Фраунфельд звертається до питання культурної політики на окупованих українських територіях, розглядаючи її як ще один приклад управлінської непослідовності. Він зазначає, що рейхскомісарові Е. Коху неодноразово надходили розпорядження щодо закриття театрів та інших закладів дозвілля, тоді як військові структури, навпаки, намагалися за можливості підтримувати їхню діяльність і забезпечувати доступ населення до культурного життя²³. У цьому протиставленні знову простежується конфлікт між цивільною адміністрацією та вермахтом.

Автор меморандуму визнає, що суворі умови війни могли зумовлювати обмежувальні заходи. Проте, на його думку, навіть у воєнний час доцільно було залишати населенню певні «нешкідливі» форми відпочинку, які б сприяли стабілізації настроїв і підвищенню працездатності²⁴. Він прямо вказує на можливість поєднання господарських кампаній із дозволом на святкування після завершення сезонних робіт, що мало б, за його переконанням, стимулювати продуктивність. Характерною є його оцінка українців як народу, для якого пісня, танець і колективні святкування мають важливе соціальне значення. У цьому контексті А. Фраунфельд розглядає культурні заходи не як самоцінність, а як інструмент управління й мобілізації трудових ресурсів. Таким чином, навіть у критиці надмірних заборон він виходить із прагматичної логіки підвищення ефективності окупаційного господарства. Посилаючись на власний досвід у Таврійській частині генерального округу, автор стверджує, що за умов поєднання порядку на місцях із продуманою організацією праці вдалося досягти значних результатів у сільському господарстві, які, за його словами, перевищували встановлені норми постачання²⁵. Цей аргумент подається як підтвердження правильності більш гнучкого підходу до управління.

Окремий блок зауваг стосується аграрної політики та зволікання з проголошенням приватної власності на землю. А. Фраунфельд вважає, що своєчасні рішення у цьому напрямі могли б забезпечити значний пропагандистський ефект і

²¹ Там само. S. 246–247.

²² Там само. S. 247.

²³ Там само. S. 248.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само. S. 249.

зміцнити прихильність селянства, тоді як затягування та непослідовність лише посилили недовіру²⁶. У цьому аспекті він фактично визнає, що економічні заходи мали не лише господарське, а й політичне значення. На думку генерального комісара, «єдиним, певне, обґрунтованим аргументом проти розподілу землі був страх, що такі зміни посеред війни і недостатня підготовка та відсутність персоналу Німеччини призведуть до тимчасового, але не дуже серйозного виробничого дефіциту»²⁷.

Не менш критично автор оцінює методи мобілізації робочої сили для відправлення до Німеччини. Він зазначає, що насильницькі практики асоціювалися в українців із досвідом більшовицьких репресій і депортацій, що викликало гостру негативну реакцію²⁸. Така паралель, проведена самим представником окупаційної адміністрації, є важливою для розуміння психологічного виміру спротиву. З цього приводу А. Фраунфельд додає: «Були, наприклад, рекламні оголошення для роботи в Німеччині. Вони були створені таким чином, що населення очевидно порівнювало це з депортацією більшовиків до Сибіру, а нав'язування депортації до Сибіру було синонімом багатолітньої болісної рабської праці, і ті, що залишалися, асоціювали це з втратою родини назавжди, адже для обміну працівниками для виїзду до Німеччини обиралися люди, які сподівалися на звільнення від більшовизму та їхньої реорганізації по відношенню до нас, були майже у відчаї, а також методи, включаючи джерело читання екзотичних романів для дорослої молоді, тільки посилювали це враження»²⁹.

У подальшому викладі А. Фраунфельд узагальнює попередні приклади й переходить до критики самої моделі управління Рейхскомісаріатом «Україна». На його думку, сукупність описаних рішень і практик призвела до спотворення тієї адміністративної конструкції, яка могла б бути ефективною в умовах окупації. Відповідальність за це він покладає передусім на політику рейхскомісара в Рівному, яку характеризує як таку, що суперечила інтересам рейху. Автор підкреслює, що очільник цивільної адміністрації фактично розглядав підпорядковану територію як колоніальний додаток до Східної Пруссії. Такий підхід, за словами А. Фраунфельда, поєднувався з підозрілим ставленням до інших німецьких управлінських структур³⁰. У цьому виявляється внутрішня конкуренція між різними відомствами та центрами впливу, що підривала цілісність управління.

Окрему увагу він приділяє трансформації адміністративних повноважень у сфері економіки. Формально зберігаючи за рейхсміністром компетенцію щодо окупованих східних територій, рейхскомісар, за твердженням А. Фраунфельда, поступово зміщував акцент на господарське підпорядкування регіону. Створення низки товариств з обмеженою відповідальністю, що отримали монополні позиції у

²⁶ Там само. S. 258–259.

²⁷ Там само. S. 258.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само. S. 256.

³⁰ Там само. S. 267.

ключових галузях, він розглядає як інструмент концентрації економічного контролю³¹. У такий спосіб адміністративна модель дедалі більше набувала рис корпоративно-колоніальної системи.

Водночас спроби централізувати економічне управління через берлінські установи призвели до виникнення паралельних структур. За оцінкою автора меморандуму, це спричинило розростання бюрократичного апарату й ускладнило процес ухвалення навіть кадрових рішень³². Отже, замість узгодженого механізму сформувалася багаторівнева система з конкуруючими повноваженнями.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави розглядати меморандум Альфреда Фрауенфельда як вагоме джерело для реконструкції механізмів функціонування нацистської адміністративної системи на окупованих українських територіях. Документ відображає не лише оцінки окремого високопосадовця, а й внутрішні дискусії щодо способів утримання влади, організації господарства та формування політики стосовно місцевого населення в умовах затяжної війни.

Зміст меморандуму переконливо свідчить про наявність глибоких суперечностей між ідеологічними деклараціями та практичними потребами управління. Автор визнає, що низка рішень у сфері освіти, культури, аграрних відносин і мобілізації робочої сили мала зворотний ефект і сприяла зростанню недовіри та опору з боку українців. Водночас запропоновані ним альтернативи не виходили за межі прагматичного підходу, спрямованого на підвищення ефективності експлуатації ресурсів і стабілізацію тилу, а не на зміну самої природи окупаційного режиму.

Меморандум також дозволяє простежити внутрішню конкуренцію між різними структурами нацистської влади, що негативно впливала на цілісність управлінської моделі. Наявність паралельних повноважень, суперечливі розпорядження та відсутність єдиного стратегічного бачення призводили до управлінської дезорганізації. У цьому контексті документ постає як спроба осмислити причини неефективності політики на сході та запропонувати її коригування без перегляду засадничих принципів нацистського панування.

Таким чином, меморандум Альфреда Фрауенфельда є важливим джерелом для вивчення історії окупації України в роки Другої світової війни. Його критичне прочитання дає змогу глибше зрозуміти логіку прийняття рішень, внутрішні суперечності адміністративного апарату та ті чинники, які вплинули на трансформацію настроїв українського населення в умовах «нового порядку».

REFERENCES

- Honcharenko, O. (2011). *Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia funktsionuvannia okupatsiinoi administratsii Raikhskomisariatu "Ukraina" (1941-1944 rr.)* [Organizational and legal support for the functioning of the occupation administration of the Reichskommissariat "Ukraine"]

³¹ Там само.

³² Там само.

- (1941–1944)] (Extended abstract of Doctoral dissertation). Pereiaslav-Khmelnytskyi. 44 p. [in Ukrainian].
- Frauenfeld, A. (1978). *Und trage keine Reu': Vom Wiener Gauleiter zum Generalkommissar Krim*. Leoni am Starnberger See: Druffel-Verlag. 303 p. [in German].
- Levchenko, Yu. (2015). *Osoblyvosti realizatsii polityky okupatsiinoi vlady v administratyvno-terytorialnykh odynytsiakh Ukrainy 1941–1944 rr.* [Peculiarities of the implementation of occupation policy in the administrative-territorial units of Ukraine, 1941–1944] (Candidate's dissertation). Kyiv. 319 p. [in Ukrainian].
- Orlianskyi, V., & Tedeiev, O. (2010). *Mistsevi orhany upravlinnia v period okupatsii na Zaporizhzhzi (1941–1943 rr.)* [Local administrative bodies during the occupation in Zaporizhzhzia (1941–1943)]. Kyiv: Tsentр navchalnoi literatury. 332 p. [in Ukrainian].
- Suhatska, N. (2005). *Mistseva administratsiia ta samoupravlinnia na Pivdni Ukrainy v chasy natsyystskoi okupatsii kraiu (1941–1944 rr.) v konteksti podii Holokostu* [Local administration and self-government in Southern Ukraine during the Nazi occupation (1941–1944) in the context of the Holocaust]. *Pivdennyi arkhiv (Istorychni nauky)*, Issue XX, 148–153. Kherson: Vydavnytstvo KhDU. [in Ukrainian].
- Suhatska, N. (2008). *Stvorennia mistsevoi administratsii ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia na pivdni Ukrainy v chasy natsyystskoi okupatsii kraiu* [Establishment of local administration and self-government bodies in Southern Ukraine during the Nazi occupation]. In V.I. Terentiev & O.V. Kozachenko (Eds.), *Suchasnyi vymir derzhavy ta prava: zbirnyk naukovykh prats* (pp. 143–145). Mykolaiv: Vyd-vo "Ilion". [in Ukrainian].
- Tishyn, O. (2020). *Nimetske okupatsiine tsyvilne upravlinnia na Pivdni Ukrainy (1941–1943 rr.): administratyvno-politychni ta sotsialno-ekonomichni aspekty* [German occupation civil administration in Southern Ukraine (1941–1943): Administrative-political and socio-economic aspects] (Extended abstract of Candidate's dissertation). Zaporizhzhzia: Zaporizhzhzia National University. 20 p. [in Ukrainian].
- Turchenko, F. (Ed.), Moroko, V., Shteinle, O., Orlianskyi, V., et al. (2013). *Zaporizkyi rakhunok Velykii viini. 1939–1945* [Zaporizhzhzia's account in the Great War. 1939–1945]. Zaporizhzhzia: Prosvita. 416 p. [in Ukrainian].

Отримано 28.02.2026

Отримано в доопрацьованому вигляді 01.03.2026

Прийнято до друку 01.03.2026

Submitted 28.02.2026

Received in revised form 01.03.2026

Accepted for publication 01.03.2026